Dinamica terminologiilor româneşti sub impactul traducerii „acquis”-ului comunitar

ILEANA BUSUIOC
Facultatea de Limbi şi Literaturi Străine
Universitatea din Bucureşti

I. Traducerea acquis-ului comunitar reprezintă un adevărat impact asupra terminologiei şi terminologiilor[1] româneşti din mai multe puncte de vedere:

1. atrage atenţia asupra importanţei a ceea ce se numeşte „amenajare”, „veghe”, „armonizare” terminologică, ceea ce implică o situare pe poziţii normative a cercetării lexicologice/terminologice şi chiar o intervenţie a unor organisme oficial recunoscute şi cu funcţii atribuite în acest sens la nivel naţional în „viaţa“ unei anumite limbi;

2. stimulează activitatea terminologică/terminografică/terminotică prin necesitatea stabilirii unor „dicţionare ale traducerilor” (o parte rămân strict instrumente de lucru, o parte, e adevărat puţine, sunt tipărite), instrumente indispensabile în timpul activităţii de traducere; având în vedere marea diversitate a domeniilor de aplicaţie la care se referă actele comunitare ca documente de sursă, acestea se constituie şi în foarte utile surse de extracţie terminologică, iar aceste „dicţionare ale traducerilor“ sau „liste terminologice“ culeg o seamă de termeni care nu apar în nici un alt dicţionar (trebuie să admitem că dicţionarele de specialitate, fie ele monolingve, dar cu atât mai mult bi- sau multilingve, nu abundă în orizontul lucrărilor de referinţă din România) şi se constituie în surse deloc de neglijat de neologisme (la nivel de propunere de noi termeni); astfel, este poate pentru prima dată în ţara noastră când, având în vedere amploarea şi importanţa activităţii de traducere, s-a dovedit că aceasta nu poate fi efectuată fără un minim de demersuri terminologice care preced traducerea propriu-zisă;

3. participă la dinamica terminologiilor; faptul că a fost nevoie de identificarea unor corespondenţe între limbile sursă folosite şi limba română a atras după sine şi evoluţii, pozitive sperăm noi, ale terminologiilor româneşti: acestea s-au delimitat mai binele unele de altele, structura anumitor termeni a fost pusă în discuţie şi eventual ameliorată;

4. permite sesizarea situaţiilor de „vid” terminologic şi stimulează activitatea neologică: având în vedere bogatul aparat conceptual al comunităţii europene, faptul că el vehiculează în majoritate concepte cu totul noi în România, a apărut cu evidenţă importanţa activităţii de structurare conceptuală a câmpurilor terminologice existente în limba română şi a creaţiei neologice care să se adapteze reţelelor tematice specifice domeniile de aplicaţie avute în vedere, dar şi specificităţilor lexicale şi morfologice ale limbii române.

II. Ne vom opri asupra neologismelor create în limba română sub impactul traducerii acquis-ului pentru a arăta că dinamica a fost dată de traduceri – şi acesta este un aspect pozitiv –, dar că, tocmai din această cauză, fiind vorba nu de neologie primară, ci de neologie traductivă[2], sunt multe situaţii „de suferinţă”; majoritatea exemplelor folosite

BDD-V3922 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:25 UTC)

în cazurile discutate țin de terminologia comunitară; vom recurge şi la anumite exemple din terminologia tehnică, deşi, în domeniile de acquis care se traduc în prezent, terminologiile noi se grefează pe cele existente[3]; vom discuta mai întâi câteva aspecte legate de latura conceptuală şi apoi probleme privind structura termenilor propuşi în procesul traducerii acquis-ului comunitar.

A. Terminologia comunitară are la bază, în mare parte, concepte noi, ceea ce este perfect firesc deoarece „dând naştere unei ordini juridice noi, Comunitatea Europeană şi-a creat un limbaj specific utilizând concepte originale care trebuiau să fie denumite cu ajutorul unor termeni noi" (H. Paesmans, 1998). Important este ca termenii care le desemnează să fie transparenți (spre deosebire de cuvinte, termenii sunt cel mai adesea motivați, unul din principiile de bază ale neologiei propuse de ISO (în norma ISO 704 privind neologia) fiind acela că încărcătura conceptuală trebuie să fie accesibilă utilizatorului prin termen, fără a mai fi nevoie de o definiție: astfel, trăsăturile care definesc conceptul trebuie să se regăsească în elementele din care este format termenul. Acest lucru este foarte uşor realizat în cazul termenilor complecşi în care fiecare subunitate a termenului recuperează o trăsătură conceptuală: de pildă în cazul unui termen ca ***riglă de calcul***, fără a mai avea nevoie de o definiție, utilizatorul îşi dă seama că este vorba de un instrument, de forma unei rigle, care serveşte la calcularea unor coordonate. Mecanismele şi regulile care guvernează această transpunere de la materialul conceptual la cel lingvistic nu sunt întotdeauna aceleaşi în toate limbile; în cazul de față, spre exemplu, termenii francez şi englez recuperează alte trăsături conceptuale care țin nu de utilitatea instrumentului, ci de forma lui; ***règle à coulisser, slide rule***. Dar principiul enunțat de norma ISO a fost respectat, deoarece sensul conceptului poate fi inferat din forma lui. De asemenea, termenii trebuie să fie creați respectându-se matricele lexicale (terminologice)[4] ale limbii în care iau naştere, sau ceea ce terminologia franceză numeşte *le génie de la langue*, precum şi matricele specifice domeniului de aplicație. Noțiunea de matrice lexicală/ terminologică poate fi explicată prin faptul că fiecare limbă, respectiv fiecare domeniu de aplicație poate alege preferențial anumite legi de formare, anumite instrumente de formare a noilor unități lexicale/terminologice. Astfel, pot exista preferințe pentru derivare sau compunere (limbile engleză şi germană, unde sunt majoritari termenii compuşi, sudați, în limba germană şi cu o ordine fixă, deosebită de cea a limbilor romanice, determinant-determinat), pentru derivarea cu ajutorul sufixelor mai degrabă decât cu ajutorul prefixelor; în cazul domeniilor de aplicație, în neologismele din anumite discipline se aleg preponderent formanți savanți de origine greacă – medicina, de exemplu –, în altele mai degrabă de origine latină.

a) – o serie de concepte operative la nivel comunitar sunt total necunoscute mai ales în statele fostului lagăr comunist; însăşi definirea acestora este laborioasă: cel mai concludent exemplu este chiar <***acquis***> – concept complex care nu trebuie redus la un inventar de documente; el constituie poziția politică a statelor membre, principiile după care acestea se ghidează, obiectivele lor, poate fi considerat un fel de patrimoniu; în acest sens eticheta lingvistică franceză este cea mai potrivită5, ceea ce justifică şi faptul că termenul a fost preluat ca atare în mai multe limbi, chiar şi în engleză, unde a existat şi

BDD-V3922 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:25 UTC)

varianta ***Community patrimony***, dar care nu a avut succes. Limba română s-a aliniat la această poziție cu toate că particularitățile morfologice ale limbii noastre fac destul de dificilă utilizarea acestui termen cu un singular masculin dar terminându-se în vocală atunci când trebuie articulat şi flectat; poate de aceea se folosesc destul des variante concurențiale, care sunt avansate şi de alte limbi, chiar franceza, ***legislație comunitară***, ***drept comunitar***, deşi acestea intră într-o relație doar parțială de sinonimie cu ***acquis comunitar*** referindu-se la normele juridice, nu şi la convenții, declarații, acorduri, poziții comune.

Un alt exemplu interesant este conceptul **<*ombudsman*>;** în acest caz terminologia română este mai ezitantă ceea ce face să existe doi termeni, un împrumut direct, din engleză ***ombudsman*** (cu toate problemele de morfologie pe care le atrage – care e forma de plural, cum se flectează la genitiv şi dativ împreună articolul? – şi de opacitate semantică pentru utilizatorul necunoscător de engleză), sau un calc după franceză: ***mediator***, mai uşor de utilizat şi mult mai transparent, deşi exista un concept destul de asemănător în română, recuperat după 1990 şi uşor adaptabil care aducea cu sine şi avantajul uui termen neaoş: ***avocatul poporului***.

În cazul conceptului <***legal certainty***> lucrurile se complică: acest concept trebuie interpretat şi nu tradus ca atare (este vorba de asigurarea unei platforme coerente în momentul trecerii la euro aşa încât agenții economici şi persoanele fizice să nu fie afectați); este ceea ce s-a întâmplat cu echivalențele lui în franceză – ***securité juridique***, în germană – ***Rechtssicherheit***, în spaniolă – ***seguridad juridica***; echivalarea românească este blocată pe calcul din engleză – ***certitudine juridică***, ceea ce face ca neologismul românesc să rămână destul de opac şi nemotivat, lipsindu-i chiar şi precizia necesară în procesul de denominație de specialitate.

b) însă în marea lor majoritate conceptele europene nu sunt în totalitate noi în orizontul conceptual al românilor, şi, de altfel, au fost uşor adaptate; problemele apar la nivelul termenilor, pentru că nu puține sunt cazurile de **inconsistență** (**consistență**, după normele ISO privind activitatea terminologică, înseamnă calitatea unui neologism de a permite conceptului a cărui etichetă lingvistică este să se integreze şi să fie coerent cu rețeaua conceptuală din care face parte; astfel terminologia unui domeniu este un sistem coerent, structurat care trebuie să corespundă sistemului conceptual: neologismele trebuie să treacă mai întâi printr-o prismă conceptuală, echivalările nu se stabilesc mai întâi la nivelul formei, ci al conceptelor; demersul în terminogeneză trebuie să fie esențialmente onomasiologic; un termen nou creat nu trebuie deci să fie o „traducere" literală a celui din limba sursă, trebuie să convină noțiunii pe care o exprimă în limba țintă.

Ne putem întreba atunci de ce există paradigme paralele constituite în jurul pivoților „***drept***" şi „***legislație***": „***drept comunitar***" şi în paralel „***legislație comunitară***", dar „***legislație primară/secundară***"; „***drept civil***", „***drept comercial***", „***drept contractual***", „***drept vamal***", şi în paralel „***legislație vamală***"; „***drept național***" şi în paralel „***legislație națională***", şi o paradigmă diferită în ***armonizarea/alinierea/apropierea legislației***; există o explicație conceptuală destul de vagă în vocabularele de lucru ale serviciilor de traducere europene şi anume că <***legislație***> ar fi mai specific, <***drept***> mai general, dar în cazul limbii române este mai

BDD-V3922 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:25 UTC)

degrabă vorba de faptul ca avem de a face cu neologisme de traducător şi s-a respectat uneori modelul francez ***droit...***, alteori cel englez***...legislation/law/rule***. În terminologia tehnică, în agricultură de exemplu, iată o serie inconsistentă: ***sănătate animală***, ***bunăstare animală***, dar ***produs animalier***, ***nutriția animalelor***; sau în protecția mediului: ***ape de coastă***, ***ape costiere***/ ***côtières***, ***ape costale***/***coastal***.

O urmare firească a inconsistenței este aşa-numita fluctuație terminologică (D. Gouadec, 1990), prezența mai multor termeni aflați în concurență: este cazul mult discutatului termen ***nomenclatură*** justificat a fi singurul potrivit în domeniul dreptului vamal în sintagma ***nomenclatură combinată,*** dar ***nomenclator statistic*** (deşi există „***nomenclator***", atestat şi de DEX, cu acelaşi sens de „listă, inventar").

B. La nivelul problemelor care țin mai mult de structura termenilor decât de relația termen–concept, constatăm o predominanță a structurilor sintagmatice, un fel de mini-definiții. Acest fenomen este perfect justificat în neologia traductivă – sub presiunea timpului, este creația cel mai la îndemână şi fără probleme; pivotul sintagmei (frecvent unul nominal) este un termen care circulă deja în limba sursă şi care deci nu mai pune probleme de morfologie; expansiunile sintagmei permit explicitarea multor trăsături conceptuale şi termenul este astfel transparent; este un caz în care verbalul merge în paralel cu conceptualul: conceptele sunt mai complexe şi au mai multe trăsături distinctive, se organizează în ierarhii cu concepte generice nucleu şi concepte specifice sateliți, la fel şi structurile denominative preiau conceptul nucleu într-un pivot şi permit recuperarea conceptelor specifice în structuri cu expansiuni. Iată câteva exemple: ***directivă – orizontală, sectorială, specială, secundară, tranzitorie, verticală/a abordării sectoriale/ – cadru, „nouă abordare***" (despre probleme generale, nu de detaliu/ ***New Approach Directive/directive selon la nouvelle approche***)/***după sistemul vechi***); în dreptul vamal: ***declarație – scrisă, separată, simplificată, sumară, suplimentară, vamală, verbală/de tranzit, de export/de tranzit, de admitere temporară, de punere în liberă circulație***.

Există însă şi multe dezavantaje: cel mai vizibil este cel legat de **lungimea** sintagmei – în dorința de a crea un termen precis, principiul conciziei este abandonat şi astfel termenul complex este chiar prea complex şi devine dificil de utilizat: ***organism de natură jurisdicțională sau cvasi-jurisdicțională, practici restrictive de concurență din partea întreprinzătorilor, portofoliu privind tranzacțiile cu titluri financiare, comunicații mobile digitale terestre publice celulare paneuropene***

Inconvenientele specifice limbii române sunt următoarele:

1. marea majoritate a expansiunilor cuprind forme de genitiv deranjante eufonic: ***omologarea echipamentelor şi componentelor vehiculelor cu motor***

2. ca şi în cazul altor limbi romanice, de multe ori expansiunile nominale sunt introduse de prepoziții; astfel, mulți termeni, din cauză că trebuiau recuperate trăsături conceptuale diferite, prezintă o inconsecvență supărătoare a prepozițiilor şi o disimetrie deci a elementelor nominale: ***asigurare de sănătate şi contra accidentelor***

3. lipsa de precizie a termenului complex din cauza înşiruirii de expansiuni ale expansiunilor: ***pompă electrică de incendiu de siguranță***

BDD-V3922 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:25 UTC)

4. modificarea nejustificată a termenului în urma adăugării unor noi expansiuni: ***ghid de agrement tehnic – ghid de agrement tehnic relevant – ghid relevant de agrement tehnic european***

5. preponderența expansiunilor de forma unor structuri frastice cu subordonată relativă: ***colorant care nu produce mutații genetice, sistem prin care taxa este achitată de altă persoană decât cea impozitată***

Un alt aspect important este influența structurilor din limbile sursă (şi cum textele sunt traduse fie din engleză, fie din franceză, mai puțin din germană, termenii nou creați, deşi se înscriu în acelaşi câmp terminologic, au structuri esențialmente diferite, ba, mai mult, se prezintă ca variante concurențiale: ***flow rate/débit d'air – viteză de curgere a aerului, debit de aer***; ***anthropogenic/anthropique – antropic, antropogenic, antropogen***. Există şi multe „adaptări" total nefericite, barbarisme care sunt de fapt şi contrasensuri: ***global warming – încălzire globală*** pentru ***planetară, waste water treatment facility – facilitate de tratare a apelor uzate*** pentru ***instalație.***

De ce am supus discuției aceste aspecte?

Există incontestabil un aspect pozitiv al traducerii asupra terminologiilor româneşti, evocat de altfel mai sus. Dar persistă multe aspecte negative: este vorba de terminologii traductive şi în procesul traducerii traducătorul nu are timpul să reflecteze asupra unor soluții mai fericite – se ajunge la mulți termeni complecşi cu dezavantajele menționate mai sus; multe documente sunt traduse de specialişti ai domeniilor respective; fără a le contesta acestora competențele lingvistice, nu putem să nu observăm că ei sunt cei mai tributari modelului din limba sursă (de exemplu, ***main courante***: dacă ***mână curentă*** există, s-a impus prin utilizare, deşi există şi ***balustradă***, ***ligne de vie*** nu poate fi echivalat cu ***linie de viață*** şi totuşi acest termen este folosit în traducerea unor texte din domeniul protecției muncii); în general, există o disjuncție între specialişti ai domeniilor de aplicație, cei chemați să creeze în primele faze ale neologiei primare, şi specialişti în filologie, cei care asigură diferite servicii lingvistice, printre care şi traducerea, şi care se limitează la neologia traductivă. Între aceşti doi poli nu prea există comunicare şi aceasta nu poate decât să dăuneze terminologiilor din limba română. Ideal ar fi ca specialiştii menționați anterior să poată lucra în echipă, dar din păcate nu există încă un cadru administrativ pentru aşa ceva.

Textele traduse vor fi texte de lege, iar terminologiile pe care se vor baza vor deveni terminologii oficiale. Deja se poate spune că termenii oficiali ai limbii române – deşi nu există încă un dicționar al termenilor oficiali şi nici preocupări de armonizare şi standardizare terminologică în România – se conturează în textele de lege care, majoritatea, propun în preambul definiții şi termeni. Dar şi în acest caz, de multe ori se simte lipsa unei consultanțe lingvistice, deoarece există cazuri de inconsecvență terminologică în chiar textul unora şi aceloraşi legi. Iată un exemplu concludent extras din **Ordonanța de urgență nr. 152**, **din 14 octombrie 1999**, **privind produsele medicamentoase de uz uman**[6] (sublinierile ne aparțin):

> „Art. 79. – (1) În vederea obținerii autorizației de punere pe piață, calitatea, eficacitatea şi siguranța produselor medicamentoase se dovedesc prin ***teste de laborator*** şi prin ***teste clinice***.

BDD-V3922 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:25 UTC)

(2) ***Testările de laborator, precum şi cele clinice*** se efectuează de către persoane fizice, calificate corespunzător, care, în mod legal, au dreptul de a efectua tipul respectiv de testare în unităţi specializate ce întrunesc condiţiile impuse de legislaţia în vigoare.

Art. 80. – (1) ***Testările toxicologice de laborator*** trebuie să se desfăşoare în conformitate cu Regulile de bună practică de laborator.

(2) ***Studiile clinice*** trebuie să se desfăşoare în conformitate cu Regulile de bună practică în ***studiul clinic***."

unde pentru acelaşi concept <***test de laborator***> sunt folosite două variante, ***test/testare de laborator,*** iar pentru <***test clinic***>, tot două, ***test/studiu clinic***.

Nu putem trage decât o concluzie optimistă: traducerea acquis-ului comunitar va însemna o modificare a politicii lingvistice – şi terminologice – din ţara noastră, iar demersurile normative, importante în terminologie atunci când sunt bine organizate, vor începe să fie mai numeroase şi vor fi benefice atât pentru utilizarea românei ca limbă maternă, dar mai ales pentru traducere.

NOTE:

---

[1] Facem aici distincţia cunoscută în literatura de specialitate între *terminologie* (sg.) ca şi disciplină al cărei obiect de studiu este termenul şi, mai ales, relaţia dintre termen şi concept, şi *terminologii* (pl.), adică inventare de termeni trataţi din perspectiva unei singure limbi sau multilingual.

[2] Distincţie propusă de Ad Hermans (Hermans, A., 1999) şi justificată astfel: se consideră a fi **neologie primară** situaţia în care crearea unui nou termen este paralelă cu apariţia unui nou concept şi **neologie traductivă** situaţia în care termenul) şi conceptul) există deja într-o limbă şi este transpus/tradus/echivalat sau i se găseşte un corespondent într-o altă limbă sub forma unui termen care nu exista până atunci în limba ţintă.

[3] Terminologia Comunităţii Europene (denumită şi ***eurolect,*** deşi mulţi specialişti evită acest termen pentru că îl consideră depreciativ) cuprinde şi ea, după Hubert Paesmans, **terminologia comunitară,** constituită din termenii legaţi de funcţionarea instituţiilor, de politica comună şi de integrarea europeană şi **terminologia tehnică,** constituită din terminologiile domeniilor la care se referă actele normative europene (Paesmans, H., 1998).

[4] Termen propus de Ad Hermans (Hermans, A., 1999). Aceste matrice pot fi ilustrate pornind de la cazul de arhiconcept discutat de Ph. Thoiron şi H. Béjoint (Thoiron, Ph., Béjoint, H., 1996) ; aceştia arată că fiecare limbă recuperază, conform unor matrice denominative, trăsăturile conceptuale pentru a denumi conceptul: astfel, dacă germana şi engleza recuperează /cel care se confruntă cu focul/ în ***fireman*** sau ***Feuerwhermann***, limbile romanice, franceza, spaniola şi româna recuperează /instrument cu care.../ în ***pompierm bombero, pompier***. Funcţionalitatea acestei matrice este vizibilă şi în ***ombudsman, Ombudsmann*** faţă de ***médiateur, mediator.***

[5] Deşi şi în cazul francezei este vorba de o revalorizare a termenului pentru a servi la denumirea conceptului, recuperându-se fascicole mai ales din sensul adjectivului participial şi termenul substantiv împreună cu conceptul pe care îl desemna: /ceea ce este dobândit, nu înnăscut sau transmis/, /ceea ce este recunoscut ca aparţinând definitiv cuiva/, /ceea ce este recunoscut fără a fi contestat/.

[6] Monitorul Oficial al României, nr. 508 din 20 octombrie 1999.

BDD-V3922 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:25 UTC)

Bibliografie selectivă:

GOUADEC, DANIEL, *Terminologie. Constitution des données*, Afnor, 1990.

HERMANS, AD., „Néologie traductive", in *Terminologies Nouvelles (Nouveaux outils pour la néologie),* nr. 20, decembrie 1999.

PAESMANS. HUBERT, „Multilinguisme, terminologie et monde maritime", Conferința de la Lisabona, 18 septembrie 1998.

THOIRON, PHILIPPE, BÉJOINT, HENRI, „Notion d'archi-concept et dénominaton" in *Meta*, vol. 41, nr. 4/1996.

DYNAMIQUE DES TERMINOLOGIES ROUMAINES SOUS L'INFLUENCE DE LA TRADUCTION DE L'ACQUIS COMMUNAUTAIRE

– Résumé –

L'acquis communautaire constitue un corpus de textes qui modifie à plus d'un égard la réalité contemporaine ; et le reflet terminologique n'en est pas des moindres. Il a été donc normal que la traduction de ces textes exerce une forte influence sur la langue roumaine également. Tout en nous rapportant aux problèmes fondamentaux que soulève la ***dénomination***, dans n'importe quelle langue, nous essayons de mettre en évidence, dans cet article, quelque aspects, tant positifs que négatifs, de la terminologie roumaine confrontée aux difficultés de la traduction de l'acquis en roumain.

BDD-V3922 © 2003 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:25 UTC)

BDD-V3922 © 2003 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:04:25 UTC)